

Ada Deprez, Walter Gobbers & Karel Wauters (red.), *Hoofdstukken uit de geschiedenis van de Vlaamse letterkunde in de negentiende eeuw*, 3 dln., Gent, Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, 1999-2003, 319, 290, 358 pp., ISBN 90-72474-24-4, 90-72474-39-2, 90-72474-53-8.

In een wel verzorgde driedelige uitgave hebben de drie redacteuren een reeks opstellen gebundeld die nu functioneren als het nooit verschenen achtste deel van de *Geschiedenis van de Letterkunde der Nederlanden*.

Gobbers legt in zijn inleiding uit waardoor deze late verschijning veroorzaakt is. Tegelijk geeft hij de stand van het onderzoek naar de Vlaamse letterkunde in de 19de eeuw weer. Dat was het thema van het niet verschenen achtste deel. We kunnen stellen dat de laatste publicatie in deze vorm met uiteraard ook andere medewerkers geen teleurstelling is. Alledrie de delen zijn zeer informatief, leesbaar en gezien de onderlinge verwijzingen ook goed op elkaar afgestemd, al was door dat opzet een zekere herhaling van gegevens onvermijdelijk. Alle bijdragen handelen over de periode 1815-1886, de korte negentiende eeuw, waarin romantiek en realisme als cultuurstromingen de toon aangaven, zij het in Vlaanderen voor de romantiek in de gematigder vorm van het Biedermeier.

Walter Gobbers behandelt in zijn bijdrage *Inleiding tot de Vlaamse literatuur van de 19de eeuw. De socio-culturele achtergrond en het geestelijk en artistiek tijdsclimaat* een aantal thema's. Allereerst gaat het om het algemene literaire klimaat, dat voor de genoemde periode in Europa ongekende literaire hoogtepunten kende, maar waar Nederland en Vlaanderen nauwelijks in deelden. Beide landen konden "*in weerwil van hun onloochenbare verdiensten en soms ook wel begaafdheden [...] de Europese norm vaak nauwelijks verdragen*". Die Europese invloed was er natuurlijk wel. In de eerste plaats woog de invloed van de Franse letterkunde zeer zwaar. Daarnaast was er een zekere inbreng van Duitsland en in mindere mate van Engeland en Nederland. Een ander probleem vormde de zwakke infrastructuur van Vlaanderen. Er was nauwelijks een eigen pers en boekhandel en het aantal analfabeten was nog hoog en de bevolking arm. In die vrij povere sfeer moest de letterkunde het hebben van rederijderskamers, lees- en toneelgezelschappen, bibliotheken en tijdschriften. Langzaam, na de verbetering van de economische toestand in de jaren vijftig, kwamen de letteren in een gunstiger klimaat terecht.

Een ander zwaar wegend punt was de taak die de Vlaamse letterkunde zich had opgelegd. Letterkunde had in de eerste plaats een opvoedende taak in de vorm

van versterking van het Vlaams bewustzijn. Domien Sleenckx bracht het in 1846 als volgt onder woorden: *“De vlaemsche letterkunde, vergeten wy het nimmer, is slechts middel. Wie in de letterkunde zelve een doel ziet, verstaet de vlaemsche zaak niet.”*

Dit uitgangspunt, door Ida von Düringsfeld (1857) als volgt verwoord: *“Für den Augenblick, vielleicht für Jahre noch, ist sie [de Vlaamse letterkunde] im Dienste der volkstümlichen Sache”*, werd nog rond 1880 verdedigd door Max Roose. Hij vond dat in Vlaanderen geen plaats was *“voor onbesuisde dromerijen, afgetrokken denkbeelden, welbehagelijk beschouwen van ons persoontje, voor kunstige goocheling met woorden of spelen met rijmen”*.

De stroming van de romantiek had natuurlijk haar invloed op de Vlaamse letterkunde, maar het burgerlijke milieu waarin het Nederlands gebruikt en gelezen werd, toonde vooral behoefte aan rust, orde, degelijkheid en harmonie. Deze behoeftes verzachtten de heftige romantische elementen en maakten er het Biedermeier van. Een stroming die niet tot Vlaanderen beperkt bleef, maar in Nederland gelijke weerklank vond. Ook de latere stromingen zoals realisme en naturalisme die binnen het aangegeven tijds kader pasten, vertoonden een beeld waarin matiging overheerste. Van wezenlijk belang was dat al deze stromingen figureerden in het kader van Vlaamse herleving in een Belgisch nationaal kader. Eerst met het modernisme kwam dit didactische doel van de letterkunde ter discussie te staan. Pol De Mont verwoordde het in 1890 aldus: *“Het eenig doel der poëzie, hare eenige reden van bestaan, dat is de poëzie zelve. Niets geeft den criticus het recht, haar met het onderwijzen, verzedelijken en beschaven der menigte te belasten.”*

Karel Wauters laat in zijn opstel *Het Vlaamse fictionele proza van Conscience tot Loveling* zien hoe de schrijvers in hun werken de stromingen van de romantiek en het realisme vorm hebben gegeven. En er gebeurde op dat gebied heel wat, ook al merkte Lodewijk Van Deyssel op dat er *“een enorme hoeveelheid papier was geschreven om de eigen nationaliteit te bevestigen, maar dan geschreven zonder literair volwassen en artistiek bewuste auteurspersoonlijkheid”*. Geliefd waren de historische romans over de Geuzentijd en de Vlaamse Middeleeuwen en via H. Conscience, E. Zetternam, P.F. Van de Kerckhove en A. Snieders om er een paar te noemen, leerde het Vlaamse volk lezen. In deze veelal historische thema's kwam, het was onvermijdelijk, ook de tegenstelling tussen katholicisme en vrijdenkerij aan de orde. Een thematiek die in de periode van het realisme en naturalisme bleef spelen en vaak in een heftiger vorm, waarbij men kan denken aan de romans van Virginie Loveling en I. Teirlinck en R. Stijns. De sociale kwestie kwam minder aan bod en zeker niet in de vorm van ideologische vertogen. Als de maatschappelijke ellende en ongelijkheid al onderwerp van een roman was, dan werd de ellende bezien met een paternalistische en moralistische blik. Een uitzondering is het werk van J. Kats. De bedoeling van de meeste publicaties wordt het best gekenschetst met een citaat uit het voorwoord van J.F. Piémonts *Ernest Stevenaert of de ontaarde zoon* (1863):

“Ga myn eersteling, ga vry en onbeschroomd de wyde wereld in; verdedig er de tael, in welke uwe moeder tot u gesproken heeft, toen gy slechts lispelen kondet, de zeden uwer Voorvaderen en den grond op welke gy geboren zyt.”

In het tweede deel vragen drie opstellen onze aandacht. W. Gobbers schrijft over *Kritiek en betoog. Recenserend, essayistisch en wetenschappelijk proza in de marge van de Vlaamse opleving*. Gobbers' onderwerp staat of valt met een brede verschijning van tijdschriften, dag- en weekbladen. Daaraan, zoals we weten, ontbrak het lange tijd. Een nader probleem was de literaire kritiek (auteurs die elkaar bekritiseerden) en de ideologische tegenstelling katholiek-vrijzinnig. Veel kritiek werd niet geuit of verhuld omdat het algemene streven was: verheffen, opvoeden en nationaal gevoel bijbrengen. Volgens Max Rooses dienden schrijvers in de eerste plaats *“voorgangers huns volks op het gebied der gedachte”* te zijn. Gobbers behandelt de literaire kritiek thematisch. Eerst komen de romans, dan het toneel, de essays op het gebied van de letterkunde en de schone kunsten en ten slotte de niet-literaire domeinen van de wetenschap, techniek en politiek. Uiteraard stonden ook bij de laatste drie het verheffen, voorlichten en kennis overdragen centraal en dat zou nog lang blijven. De lezer herinnere zich de oorsprong van ons tijdschrift *Wetenschappelijke Tijdingen!*

Chr. Berg stelt in zijn bijdrage *De Frans-Belgische literatuur en haar 'Vlaamse school' (1830-1880)* dat de Franstalige Vlaamse schrijvers onderdeel zijn van de Frans-Belgische letterkunde. Allen schreven voor de jonge Belgische staat. Wel zien we een aantal schrijvers in de jaren zestig en zeventig primair putten uit het Vlaamse erfgoed. Ch. De Coster was de eerste die een Vlaamse mythe schiep. C. Lemonnier beriep zich op *“le souvenir des anciennes forces flamandes”* om de hedendaagse decadentie te overwinnen. Ook in de poëzie doken idealen op als weg van het Zuiden en een keuze maken voor *“l'esprit du Nord”*. Dit motief vinden we terug in het experiment met de Franse taal door de inbreng van Vlaamse woorden en uitdrukkingen.

In J.J.M. Westenbroeks *Guido Gezelle (1830-1899) en de West-Vlaamse school* passeren alle elementen van Gezelles persoonlijkheid en zijn werk de revue en wordt in het bijzonder aandacht besteed aan het 'netwerk' dat Gezelle in West-Vlaanderen had opgebouwd. Interessant is dat Gezelle eigenlijk als dichter buiten het hier behandelde tijdvak valt als we naar zijn verstechniek en taalgebruik kijken, maar qua onderwerp past hij er wel in. Immers zeer veel van zijn dichtwerk bestond uit 'gebruikspoëzie', gedicht voor bepaalde gelegenheden.

Maar liever noemen we hem een grensfiguur. Hij dichtte niet om het *l'art pour l'art* effect.

Hij was volgens Westenbroek ook geen flamingant, maar hij citeert terecht Hugo Verriest, waar deze opmerkt:

*“Hij heeft Vlaanderen weer doen gaan en staan,
roeren en leven; Nooit is hij een leider geweest*

*in de beweging, hij is Vlaamsch op zich zelf, in
alles wat hij doet.
Dat is Gezelle, laat hem gerust.”*

In het derde deel herplaatste Els Witte haar artikel *De 19de eeuwse literator en de maatschappelijk-politieke aspecten van zijn tijd* in een bijgewerkte en aangevulde vorm. Het is een heldere en zeer informatieve bijdrage. Allereerst schetst zij een beeld van de sociale, economische en politieke omstandigheden in België en meer in het bijzonder in Vlaanderen in de periode 1815-1880. In die weergegeven situatie plaatst zij de Vlaamse letterkundigen. Dezen zijn in het algemeen afkomstig uit een kleinburgerlijk milieu, hebben betrekkelijk weinig scholing en hebben zich als autodidacten omhoog gewerkt. De schare schrijvers telde maar enkele academisch gevormden. Het is duidelijk dat in dit klimaat publiceren geen eenvoudige zaak was. De schrijver raakte zijn werk moeilijk kwijt en er waren maar weinig lezers. Het literaire bedrijf concentreerde zich in Gent, Antwerpen en Brussel. West-Vlaanderen is een verhaal apart. Tegenover de Vlaamse beweging was er sprake van een zeker engagement binnen een Belgisch kader en in zeer gematigde termen. Zoals eerder gemeld, was het sociale engagement maar in beperkte mate aanwezig. Los van deze restricties gebeurde er wel wat. De plaats van het Nederlands in België en met name in Vlaanderen bleef dankzij het werk van de letterkundigen behouden en kon in de loop van de tijd versterkt worden. Dit gebeurde niet alleen door middel van een groeiende hoeveelheid publicaties en lezers, maar ook door politieke resultaten in de vorm van taalwetgeving.

Ada Deprez geeft in haar bijdrage *Bouwstenen voor de geschiedenis van de 19de eeuwse Vlaamse poëzie (van Willems tot De Mont)* een uitvoerig overzicht van het dichtersbedrijf. Het blijkt dat de vaak wat smalend bejegende rederijderskamers niet onbelangrijk zijn geweest voor het behoud en het uitdragen van de Nederlandse letterkunde. Daarnaast geeft zij via de dichtersprofielen de lezer een kijk op persoon en werk van een groot aantal poëten. De *ars poetica* is in Vlaanderen als eerste der letterkundige kunsten niet op veel hoogtepunten te betrappen. Maar er werd gewerkt. Het ging om het handhaven van het Nederlands. Maria Doolaeghe bracht het wel heel dramatisch onder woorden met haar uitspraak: “*Neen! De eedle tael van Nederland zal nooit in 't nachtelijk duister zinken*”, maar dat was wel wat de generatie van 1815-1880 heeft voorkomen.

Frank Peeters sluit de bundel af met “*Te zijn of niet te zijn*”. *Toneel, letterkunde en theaterpraktijk als manifestatie van burgerlijke beschaving*.

Interessant is het hier weer Domien Sleenckx te ontmoeten. Hij leverde met zijn theaterkritieken uiterst nuttig bronnenmateriaal op voor de hedendaagse onderzoeker. In die en andere stukken staat de vormende waarde van het theater centraal. Vormend in de zin van propaganda voor de Belgische staat en uiteraard ook voor het Vlaamse bewustzijn. Het theater concentreerde zich in de drie grote

steden Antwerpen, Gent en Brussel, waar ook eigen gezelschappen Nederlands-talige stukken brachten. Deze ontwikkeling vond in de jaren zeventig plaats. Peeters beschrijft het wel en wee van deze gezelschappen op boeiende wijze en behandelt tegelijk de voornaamste schrijvers van Nederlandse stukken. Tot de topschrijvers behoorde Hippoliet Peene uit Gent. Natuurlijk werden er ook veel in het Nederlands vertaalde Franse en Duitse stukken gespeeld. Dat leverde spanningen op, want enerzijds wilde het publiek melodramatische toneelstukken of zoals de elite dat noemde 'bombaststukken' in plaats van 'litterarische stukken'. Interessant is de vaststelling van Peeters dat deze kloof pas echt overbrugd werd door de komst van de bioscoopfilm waardoor het theater van veel 'bombaststukken' verlost werd. Uit het artikel krijgt de lezer de indruk dat toneel vooral een zaak van de vrijzinnige Vlamingen was. Vermoedelijk was er van katholieke zijde, evenals in Nederland van katholieke en protestantse kant, weerstand tegen deze vorm van werelds vermaak. Niettemin speelde men in die kringen toch ook toneel in besloten gezelschappen en op scholen en groeide daar een eigen toneelliteratuur (Albrecht Rodenbach).

Het derde deel sluit af met een aanvullende literatuurlijst en met een personenregister op de drie delen. Het heeft enige tijd geduurd voordat deze uitgave er was, maar het is het wachten waard geweest. [PIETER VAN HEES]